

נעשה אדם

חובת הלבבות - הקדמת המחבר

אך חכמת התורה מתחלקת לב' חלקים. האחד מהם לדעת חובות האברים והיא החכמה הנראית. והשני לדעת חובות הלבבות והם המצפונים והיא החכמה הצפונה.

חובות האברים יחלקו לב' חלקים. האחד מהם מצות שמחייב בהם השכל אפילו אם לא חייבה בהן התורה. והחלק השני מצות השמע שאין השכל מחייב בהם ולא דוחה אותם כאיסור בשר בחלב ושעטנו וכלאים והדומה להם ממה שנעלמה ממנו עילת איסורם ועילת חיוב ממה שנתחייבו מהן. אך חובות הלבבות כל שרשיהן הן מן השכל כאשר אבאר בעזרת השם. וכל המצות הם נחלקות למ"ע ולמצות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצות האברים מפני שהם ידועות לכל.

אבל אני זוכר ממצות עשה ומצות לא תעשה שבחובות הלבבות מה שיזדמן לי כדי שיהיה דמיון למה שלא אזכור מהם בעזה"י. וממצות עשה שבחובות הלבבות. שנאמין כי יש לעולם בורא ובראו מאין. ושאין כמוהו. ושנקבל עלינו יחודו ושנעבדהו בלבנו ושנתבונן בפלאי יצירותיו כדי שיהיה לנו לאות עליו. ושנבטח בו ושנכנע מפניו ושנירא אותו ונפחד ונבוש מהשקיפו על נגלותינו ונסתרותינו ושנכסוף לרצונו וניחד מעשינו לשמו ושנאהב אותו ואת אוהביו כדי להתקרב אליו ונשנא את שונאיו והדומה לזה ממה שאינו נראה מן האברים:

אך הלאוין שבחובות הלבבות הפך כל אלו. וגם מהם שלא נחמוד ולא נקום ולא נטור כדכתיב (ויקרא) לא תקום ולא תטור. ומהם שלא נהרהר בעבירות ולא נתאוים ולא נסכים לעשותם ומה שדומה לזה במה שהוא במצפון האדם ולא ישקיף עליו זולתי הבורא כדכתיב (ירמיה יז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות וכתיב (משלי כ) נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן:

ומפני שחכמת המצות שבתורה על שני ענינים הא' מהם גלוי והשני נסתר עיינתי בספרי הקדמונים שהיו אחרי אנשי התלמוד אשר חברו בעיני המצות חבורים רבים לעמוד מהם על חכמת הענין הנסתר וראיתי כי כל מה שכוונו לפרש ולבאר איננו יוצא מא' משלשה ענינים. הא' מהם לפרש ספר התורה והנביאים וזה על שני דרכים, או לבאר פרוש המלות והענינים כמו שעשה רבינו סעדיה ז"ל ברוב ספרי המקרא. או לבאר עניני הלשון והדקדוק והשמוש לכל עבריו וצדדיו ולתקן מלותיו כספרי בן נאנח ובעלי המסורת ומי שנהג מנהגם. והענין השני לחבר עניני המצות על דרך קצרה כספר רב חפץ בן יצליח ז"ל או מה שאנו חייבים בהן בזמן הזה כהלכות פסיקות וגדולות והדומה להם או חלק מחלקיהן כספרי קצת הגאונים בתשובת שאלות במצות הגוף ופסקי דינין. והענין הג' לישב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות ותשובת האפיקורסים כספר האמונות ספר שרשי הדת וספר המקמץ והדומה להם וחקרתי עליהם ולא מצאתי בהם ספר המיוחד בחכמת המצפון.

וראיתי החכמה הזאת שהיא חכמת חובות הלבבות שהניחוה ולא חברוה בספר שיהיה כולל שרשיה ופרקיה ותמהתי על זה תימה גדולה עד שאמרתי בלבי שמא המין הזה מן המצות אין אנחנו חייבין בו מן התורה אלא שחיובו מדרך המוסר להורות הדרך הנכונה והישרה וכמוהו כמו התוספות שהם רשות שאין אנחנו נתבעין בהם ולא נענשים אם נתעלם מהם ועל כן הניחו הקדמונים לחברו בספר עד שחפשתי על חובות הלבבות מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה אם אנחנו חייבים בהם אם לאו ומצאתים שהם יסודי כל המצות ואם יארע בהם שום הפסד לא תתכן לנו מצוה ממצות האברים:

מן השכל שאמרתי כי כבר נתברר לנו כי האדם מחובר מנפש וגוף ושניהם מטבוות הבורא עלינו. האחד נראה. והשני אינו נראה. ואנחנו חייבים לעבוד אותו בעבור זה עבודה נלויה ועבודה צפונה. והגלויה חובות האברים כמו התפלה והצום והצדקה ולמוד תורה ולמדעה ועשות סוכה ולולב וציצית ומזוזה ומעקה והדומה להם ממה שיגמר מעשהו על ידי חושי האדם הנראים.

אך העבודה הצפונה היא חובת הלבבות והוא שנייחד האל בלבבותינו ושנאמין בו ובתורתו. ושנקבל עבודתו ונירא אותו ונכנע מפניו ונבוש ממנו. ונאהב אותו ונבטח בו ונמסור נפשותינו אליו. ושנפרוש מאשר ישנא ושנייחד מעשינו לשמו ושנתבונן בטובותיו והדומה לזה ממה שיוגמר במחשבת הלב ומצפוננו מבלי אברי הגוף הנראים ממנו: וידעתי דעת ברורה כי חובות האברים לא תשלמנה כי אם ברצון הלב וחפץ הנפש לעשותם ותאות לבנו לפעול אותם. ואם יעלה במחשבותינו שאין לבותינו חייבין לבחור בעבודת השם ולחפוף בה יסתלק מעל אברינו חיוב ההמצות שאנו חייבין בהם מפני שאין מעשה נשלם מבלי חפץ הנפש בו. וכיון שנתברר כי הבורא חייב את אברינו במצותיו. לא היה נכון להניח נפשנו ולבנו שהם מבחר חלקי עצמנו שלא יחייבם בעבודתו כפי יכלתם מפני שבהם גמר העבודה ועל כן נתחייבו בחובות גלוינו ומצפונינו. כדי שתהיה עבודתנו שלמה וגמורה וכוללת מצפונינו וגלוינו לבורא יתברך:

וכאשר התברר לי חיובם מדרך השכל אמרתי בלבי שמא הענין הזה איננו כתוב בספר תורתנו וע"כ הניחו לחברו בספר שיוורנו אותו ויראונו עניניו עד אשר בקשתיו בספר התורה ומצאתיו שנזכר בו פעמים רבות כמו שאמר

(דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ואמר (שם ל) לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו ואמר (שם יא) לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ואמר (שם יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך ואמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואמר (שם) ואהבתם את הגר וגו' והיראה והאהבה מחובות הלבבות ואמר בלאוין שבהן (שם ה) לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה וגו' (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור (שם) לא תשנא את אחיך בלבבך וגומר (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (דברים טו) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ורבים כאלה ואח"כ השיב את כל העבודה אל הלב ואל הלשון כמו שנאמר (שם ל) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וגו' לא בשמים היא וגו' ולא מעבר לים היא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו ובשאר ספרי הנביאים האריכו בענין והשיבו אותו בכמה מקומות ואיני צריך להביא מפני שהם רבים וידועים:

וכאשר התברר לי חיוב מצות הלבבות מן התורה כאשר התברר מן השכל חפשתי עליו בדברי רז"ל ומצאתיו יותר מפורש בדבריהם ממה שהוא מפורש בספרים ומן השכל חפשתי עליו בדברי רז"ל ומצאתיו יותר מפורש בדבריהם ממה שהוא מפורש בספרים ומן השכל קצתו בכלל כמו שאמרו רחמנא לבא בעי ואמרו לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו. וקצתו בפרט במסכת אבות שאין צריך להאריך בזכרו. ומצאתי הרבה ממנו במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים מהם כשהיו נשאלים על עניניהם כמו שאמרו רז"ל במה הארכת ימים וראיתי מצד הכתוב עוד במכה נפש בשגגה שאינו חייב מיתה ומי שהוא שוגג במצות אשר לא תעשינה שהיו חייבים עליהם במזיד אחת מד' מיתות ב"ד או כרת שאינו חייב עליהם אלא חטאת או אשם. וכל זה ראייה כי העיקר בחיוב העונש אינו אלא עד שיהיו הלב והגוף משתתפין במעשה. הלב בכונתו והגוף בתנועתו. וכן אמרו במי שעושה מצוה ולא נתכוין לעשותה לשם שמים שאינו מקבל עליה שכר וכיון שקוטב המעשה ועמודיו בנויים על כוונת הלב ומצפוניו ראייה שתהא חכמת מצות הלב קודמת בטבע לחכמת מצות האברים:

הקדמה לעלי שור

דברי החוה"ל נוגעים בעצם ענין גוף ונפש, אשר יצירת האדם בעצמה מחייבת אותנו להתבונן "מה זאת עשה אלקים גוף ונשמה כשתי יצירות ולא יצירה אחת שיהיה האדם מציאות אחת בלא שיהיה מורכב שמו שהוא עתה" כך שואל רבינו רמח"ל זל"ה בספרו "דעת תבונות"

ותשבתו היא "האלקים עשה הגוף הזה חומר עב וחשוך בלתי ראוי לאור באור קדושתו ית' מפני מזגו השפל הזה, כי אין לבא אל שער המלך ולבקר בהיכלו אלא שלימי ההכנה, וזה החשך המוטבע בחוקו של הגוף הוא השם בקרבו את כל התאוות הרעות השולטות בו ועושה אותו עלול לכל המקרים הרעים המוצאים אותו. וזאת שנית עשה נשמה טהורה חצובה מתחת כסא הכבוד והורידה ונפחה בתוך הגוף לטהרו ולקדשו. וזה מה שצריך להבין כי אין סוף הכוונה בביאת הנשמה בגוף לשתחיה אותו בחיי ההבל האלה אבל עיקר ביאה בו הוא לזכך אותו זיכוך גדול ממש להעלותו משפל מדרגתו החמרית אל המדרגה העליונה להיות כמלאכי השרת. ודבר זה מצאנו כבר במשה רבינו ע"ה שזכה וזיכך את חומריותו עד ששה למדרגת מלאך ממש, וכבר ראו על ישראל כי קרן עור פני משה – אך הדרך בו תוכל הנשמה לזכך את גופה הוא במעשה המצוות וקיום התורה."

הרי זוהי תכלית היצירה, להפוך את ההתסר פנים שבגוף להאיר אור הקדושה בגוף עצמו עד שהוא כלו גילוי כבוד שמים. תכלית זו תושג בעיקר ע"י חובות האיברים שהרי הם הם חיובי הגוף, והם המקדשים את הגוף ומביאים לידי התהפכות מהסתר להארה. מעתה – מהי "העבודה הצפונה"?

גמ' ברכות י.

הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד לא אמרן אלא כנגד הקדוש ברוך הוא וכנגד נשמה מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כלו אף נשמה זנה את כל הגוף מה הקדוש ברוך הוא טהור אף נשמה טהורה מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבת למי שיש בו חמשה דברים הללו

הקדמה לעלי שור

נמצינו למדים בזה כי דווקא הנשמה יכולה לשבח להקב"ה כי רק ישנו את ה"צד השוה" אתו כביכול. הרי רק מצד הנשמה לעבוד לבוראו, ודווקא חובות הלבבות המתיחסים אל הנשמה הם הם עיקר העבודה. אף גם זאת לומדים ממאמרם ז"ל כי מגדרי הנשמה הוא להיות "רואה ואינו נראית". בכאן מתארים לנו חז"ל, מהי "רוחניות" בכללה: היא זנה את כל העולם והגוף וממלאה אותו – שורש כל נברא בעולם וכל אבר בגוף הוא ברוחניות, ומשורש זה מגיע כל החיות אליהם. רוחניות זה ממלאה את כל ההויה עד כי "לית אתר פנוי מיניה". רוחניות זו עצמה – טהורה היא ופנימית היא "יושבת בחדרי חדרים", והרוצה לזכות אליה מוכרח מקודם לחדור לתוך תוכיותם של כל הדברים, לעמוד על נשמתו כי היא עיקר היותו, ולראות נכוחה רוחניותו של העולם כולו. איך

ובמה יגיע לזה? גילו חז"ל את הנקודה המרכזית אשר עליה אנו צריכם לבסס את עבודתנו אם אמנם בהשגה רוחנית או חפצים, והיא "מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינו נראית". כדי שיתרומם אדם להבחנת נשמתו וגם להבחנת ה"מלא וזן את כל העולם כולו" – עליו לרגע להתעלם לגמרי מהעולם הנראה לעיניים, כי כל מה שהעיניים רואות שייך לחומר וגוף, וכל מה שאינו נראה לעיניים זוהי מציאות של רוחניות. ורוחניות זו – מציאות היא לא פחות מאשר מציאות הדברים הגשמיים, שלחן, כסא, בית, עץ, אלא שאי אפשר להבחין אותו בעיניים. ואל תחשוב כי מציאות זה הוא ענין פילוסופי, לא כי אלא "הקב"ה רואה" וגם הנשמה רואה: כל' הוא ית' חי ורואה אותי! כאן עלינו להתלמד להבחין ברוחניותנו, בפנימיות הנשמה אשר בנו, ורק כשאנו עומדים על מציאות זו של נשמת העולם ועל הפנימיות שבקרבנו נוכל לעבוד את הבורא באמת. "יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו!"

שם המשך אות ב'

אין דברנו אמורים במי שחוטף מצוות, חומרה פה והנהגה שם, אלא במי שיודע שהאדם צריך לבנות עצמו ועבודתו, וכי לחסידות יש יסוד ולעבודה שורש, ואין מצוות איברים מדולדלים באדם. היודע שצריך לבנות עצמו ממסד עד טפחות עומד ממאמר חז"ל הנ"ל על סדר עבודתו.